

POČÁTKY VÝVOZU KAPITÁLU PRAŽSKÉ ÚVĚRNÍ BANKY NA BALKÁN

Ctibor Nečas, Brno

Ve svém diskusním vystoupení upozornil doc. Žáček mj. na pokusy českých peněžních ústavů navázat už v druhé polovině 19.stol. kapitálová spojení s jihoslovanskými oblastmi habsburské monarchie. Toto úsilí pražského peněžního trhu bylo však příliš předčasné, než aby mohlo být provedeno už v době svého vzniku.

Čekalo proto na své uskutečnění až do počátku 20.stol., kdy začala nejprve Živnostenská banka a záhy po ní i Ústřední banka českých spořitelen aj. vyhledávat jihoslovanský peněžní trh, zřizovat tu formálně samostatné dceřinné banky a provozovat nakonec i rozsáhlou činnost zakladatelskou.

Pražské obchodní banky začaly tak pokoušet jihoslovanské oblasti habsburské monarchie za zvláště podnou sféru svých kapitálových výbojů a budily tak oprávněný zájem nejenom finančních kruhů, nýbrž i nejvyšších vládních míst.

Mimo hranice habsburské monarchie však provozovaly v této době pražské obchodní banky své transakce v daleko menším měřítku, takže systematický vývoz českého kapitálu na Balkán lze doložit pouze v jediném obchodním programu, který realizovala Pražská úvěrní banka.

Intenzivní obchody s mimočeským prostředím zahájil tento ústav v Haliči, kde r.1906 zřídil filiálku ve Lvově a k ní přičlenil ve druhé polovině r.1907 expozituru v Brodech. Výnosy v Haliči se staly podnětem k rozšíření bankovní činnosti i na slovanské země Balkánu.

O obchodech v jihoslovanských zemích se zmínila PÚB poprvé r.1909, když ve své výroční zprávě k tomuto roku napsala: "Dále podařilo se nám navázati přátelské styky se Srbskem, od nichž slibujeme si příznivý vliv na další vývoj ústavu."^{1/} Jednalo se v tomto případě hlavně o spojení a tvořícím se srbským cukerním průmyslem a jeho důsledkem bylo založení filiálky PÚB v hlavním městě Srbska.

Myšlenkou založit filiálku v Bělehradě se zabývala správní rada banky už v prosinci r.1909, kdy bylo přijato závazné usnesení k této otázce. Podle tohoto usnesení se měla filiálka řídit ustanoveními srbského zákona o akciových společnostech, její veškeré právnícké operace měly být závazné pro samotnou akciovou společnost a její představenstvo mělo platným způsobem podporovat a zastupovat firmu společnosti.

Když získala banka od srbské vlády povolení k založení bělehradské

filiálky, obrátila se se stejnou žádostí ihned na vídeňské ministerstvo vnitra a po kladném vyřízení byla povolena filiálka aktivována 5. července 1910.^{2/}

Český tisk komentoval založení nové filiálky PÚB neobyčejně pochvalnými referáty, v nichž zdůrazňoval zejména závažnost česko-srbské hospodářské spolupráce jako hlavního prostředku proti rozpínavosti německého kapitálu na Balkáně.^{3/}

Filiálka navazovala poměrně čilé styky s obchodem a průmyslem nejenom v Srbsku, ale i v sousedních zemích, takže PÚB upřela od této doby hlavní zřetel své kapitálové expanze na slovenský Balkán: "Banka se rozhodla býti prostřednicí hospodářských styků zemí českých a slovenských zemí balkánských. Budoucnost ukázala, že tento krok byl šťastný a že uvedl v život podniky, které jsou jedněmi z nejvýznamnějších podniků slovenských balkánských států."^{4/}

Prostřednictvím své filiálky financovala PÚB stavbu železničních tratí, exploataci lesů i provoz několika větších továren a zabývala se dále komisionářským prodejem hospodářských strojů a zemědělských produktů.

Největších úspěchů - a ty měla na mysli i citovaná zpráva o stycích česko-balkánských - dosáhla však filiálka především odvětvou zaklepatelskou činností, jejímž výsledkem bylo založení továrny na cukr a rafinerie v Srbsku, ustavení česko-bulharské rafinerie cukru a akcionování pivovaru v Srbsku.

Jednání o udělení koncese pro srbský cukrovar probíhalo souběžně s úsilím o založení bělehradské filiálky PÚB. Podnět k němu dal inž. B. Picke z Bělehradu, který navrhoval účast na stavbě tohoto cukrovaru nejprve Živnostenské bance a teprve když tu byl odmítnut, obrátil se se stejným dotazem na PÚB.^{5/}

Lákavá nabídka našla ve vedení PÚB okamžité porozumění a bankovní ředitel byl ihned vyslán na studijní cestu do Srbska, kde měl vyšetřit poměry vznikajícího cukerního průmyslu. Výsledkem jeho cesty byla dohoda s firmami Čirković a spol. v Bělehradě a brí Münchové v Paračíně o utvoření akciové společnosti pro stavbu surovarny a rafinerie cukru. Akciový kapitál měla zaručit převážně PÚB (z 3 mil. dinarů připadlo na obě srbské firmy jen 600.000 dinarů) a také sídlem společnosti měla být Praha.^{6/}

Udělení koncese se protáhlo následkem intrik jediného dosud srbského cukrovaru, který z obav před konkurencí nového podniku začal vyhánět ceny cukru do výjimečné výše. Otázkou se tak musila zabývat i srbská

vláda, která pohrozila německému cukrovaru snížením celních sazeb a tím i uvolněním zahraničního dovozu. Pod dojmem této pohrůžky upravil pak německý cukrovar ceny cukru a uzavřel s připravovaným podnikem PÚB dohodu, které vylučovala jakoukoliv konkurenci při nákupu řepy i při prodeji cukru.^{7/}

Zdá se, že na tomto výsledku se velmi aktivně podíleli i političtí činitelé. Z české strany to byl zejména V.Klofáč, který dokonce později velmi nekriticky vydával založení srbského cukrovaru za své dílo.^{3/} V Srbsku pak pro podnik PÚB politicky intervenoval prof.M.Pavlovič.^{9/}

Teprve po vleklém jednání byla v květnu r.1911 udělena koncese a brzy nato ustavena Srbsko-česká akciová továrna a rafinerie cukru.

Transakce PÚB se stala opět přednáštem pozornosti české žurnalistiky, která vyslovovala přání, aby se úspěch banky stal pobídkou i dalším českým peněžním ústavům k praktickému uskutečňování ideje slovanské vzájemnosti: "Nepodnikavosti srbské výhodně využívají kapitalisté němečtí na velikou škodu Srbů samých. A proto už v zájmu praktického řešení ideje všeslovanské vzájemnosti třeba, aby český kapitál neváhal v plné síle své postavit se na odpor kapitálu německému a uplatňoval se ve všech odvětvích průmyslnictví, zvláště pak když jsou tak v Srbsku příznivé okolnosti, podporující prodírání kapitálu českého na Balkán."^{10/}

Prosperitu novému cukrovaru zajišťovala vedle výhod, které požívali koncesionáři od srbské vlády, i příznivá volba místa ke stavbě podniku. Bylo jím okresní město Čuprija, ležící v úrodném údolí řeky Moravy, kde se dařilo cukrové řepě a kde i rolníci jevilí o pěstování této plodiny značný zájem. Město mělo přitom velmi dobré dopravní spojení a v jeho nejbližším okolí se nacházely doly s ložisky hnědého uhlí. Pro založení cukrovaru mluvila pak nejvíce ona okolnost, že spotřeba cukru v Srbsku neustále vzrůstala, takže dosavadní produkce jediného bělehradského podniku nestačila poptávce a domácí trh bylo třeba zásobovat dovozem.^{11/}

Stavbu cukrovaru zadala společnost české firmě M.Blechy v Praze, dodávky strojního zařízení svěřila strojárnám Breitfeld, Daněk a spol. a závod Českomoravská továrna na stroje. Cukrovar byl zařízen na zpracování 8.000 q řepy při současně rafinaci veškerého výrobku a začal vyrábět cukr v kampani 1912-1913.^{12/}

První kampaň narazila však na mimořádné obtíže. Byla zahájena 9.zářím 1912 za citelného nedostatku dopravních prostředků, nasazených k dopravě vojáka a válečného materiálu za první balkánské války. Několik dní

po zahájení kampaně byli povoláni zaměstnanci k vojenským cvičením a brzy nato byla vyhlášena mobilizace, takže vojenskou službu musili nastoupit i rolníci. Poměry ztížené průběhem válečných událostí byly korunovány i mimořádně nepříznivým počasím, když v říjnu a listopadu r. 1912 nastaly v Srbsku vydatné deště a okolí Čuprije bylo zpustošeno povodněmi.

Za této situace se kampaň protahovala a byla zakončena nemilou ztrátou 62.114 K. Přes tento špatný výsledek koncesionáři věřili, že výroba v dalších letech se bude vyvíjet příznivěji, neboť srbské území se po první balkánské válce téměř zdvojnásobilo, čímž se mohly zlepšit konsumní požadavky na srbském trhu.^{13/}

Než ani toto očekávání se nesplnilo a příští kampaň skončila opět následek událostí spojených s průběhem druhé balkánské války s malou ztrátou. Srbské vládě sice povolila podniknu bezcelný dovoz 700 vagonů železy ze sousedních Uher, přesto však byla bilance závozu taková, že nešlo možno vyplácet žádnou dividendu.^{14/}

Za první světové války byla pak výroba v srbském cukrovaru zcela úplně zastavena, později jen v nepatrné míře obnovena a v závěru opět přerušena, při čemž cukrovar sám utrpěl velké škody při přesunech vojsk.

Poněkud zdárněji se vyvíjela výroba v bulharském cukrovaru PŮB, ačkoliv ani ten nebyl ušetřen počátečních neočekávaných překážek.

Poměry v Bulharsku sledovala banka už od října r. 1910, aby nakonec v prosinci toho roku zažádala bulharskou vládu o udělení koncese pro stavbu cukrovaru. Bylo to tedy bezmála o rok dříve, než s podobným projektem vystoupila Živnostenská banka, která však později od svého plánu založit v Bulharsku cukrovar ustoupila.^{16/}

V Bulharsku byly pro cukrovarnictví zvlášť výhodné podmínky, kterých však dlouho využíval pouze jediný cukrovar, založený koncem 90. let belgickou společností Sociétés anonyme des Sucreries-Raffineries bulgares. Skvělé výsledky, kterých dosahoval tento podnik zvláště od r. 1908, vzbudily o toto průmyslové odvětví zvýšený zájem nejenom domácích průmyslníků (Z. Totev, M. Teodorov a S. G. Giněv), nýbrž i zahraničního kapitálu, mj. i kapitálu českého reprezentovaného PŮB.^{17/}

Právoplatnou koncesi na založení cukrovaru obdržela banka od bulharské vlády 31. ledna 1912, teprve však za půl roku svolala ustavující valnou hromadu akcionářů, na níž byla 31. srpna 1912 založena Bulharsko-česká akciová společnost pro průmysl cukerní s akciovým kapitálem 6 milionů lvů. Cukrovar měl být vybudován v Gorne Orechovici při železniční trati Sofia - Varna a v úrodné oblasti, kde byly příznivé podmínky pro

pěstování cukrové řepy. Bulharská vláda poskytla koncesionářům značné výhody, takže také na tento podnik se pohlíželo v českém prostředí s velkými nadějemi: "Jame přesvědčení, že i tento podnik zvláště nyní vzhledem k očekávanému rozšíření území království Bulharského bude ský-tati v budoucnosti velmi příznivou výnosnost." 18/

Stavbu i zařizování cukrovaru prováděly opět české stavební a stro-jírenské podniky. Před úplným dokončením byl však cukrovar postižen 14.června 1913 silným zemětřesením, které úplně zničilo veškeré vedlej-ší budovy. Přesto byl však cukrovar dostavěn včas a zvládl i kampaň 1913-1914. 19/

Během první světové války byly kampaně poněkud menší, než se původ-ně očekávalo, přesto však byly natolik uspokojivé, že na první valné hromadě mohli akcionáři navrhnout vyplácení 26% dividendy.

polu s projektem bulharského cukrovaru plánovala PÚB i založení druhé své balkánské filiálky v Sofii, jejímž smyslem bylo financovat cukrovar v Gorne Orechovici a rozvíjet bankovní obchody v Bulharaku. Balkánské války vyvolaly však značnou nejistotu na peněžních trzích, kte-rá také odradila banku od zamýšleného plánu. Místo filiálky otevřela PÚB v květnu r.1914 v Sofii pouze expozituru, která obstarávala prodej rafinovaného cukru z cukrovaru v Gorne Orechovici. 20/

Třetím rozsáhlým podnikem PÚB na Balkáně byla přeměna pivovaru a sladovny M.Kosovljanina v Jagodině v akciovou společnost.

S možností výnosně akcionovat tento závod počítalo ředitelství banky od srpna r.1911 a realizovalo ji v lednu r.1912 založením společ-nosti Parostrojni pivovar a sladovna M.J.Kosovljanina a.s. v Jagodině s akciovým kapitálem 2 milionů dinarů. Banka vyplatila původnímu majite-li za jeho podnik 350.000 K, zaplatila za něj všechny dluhy a angažova-la jej za ředitele. Podnik byl po této transakci přestavěn firmou M.Blechy v Praze a vybaven moderním zařízením, které dodaly české stro-jírny. Jeho výroba neobyčejně stoupla, takže r.1913 mohl přistoupit k vyplácení první dividendy. 21/

Ačkoliv podniky PÚB na Balkáně nespĺnily všechny naděje svých zakla-datelů, přesto si svou cílevědomostí v ničem nesaďaly s expanzí Živno-stenská banky nebo Ústřední banky českých spořitelien na slovanské peněž-ní trhy. Pro obchodní program PÚB bylo příznačné, že hledal odbytiště pro svůj "přebytečný" kapitál především za hranicemi monarchie a organi-zoval tak vývoz kapitálu v pravém smyslu toho slova; přitom se uměl spojit se zahraničně obchodními zájmy českého průmyslu, jemuž zajišťoval při bankovních transakcích přednostní dodávky. I když mohla PÚB sklízet

ovoce své podnikavosti na Balkáně teprve až po skončení první světové války, přestě jí její balkánské obchody zajistily významné místo v počátcích rozpínavosti českého bankovního kapitálu.

P o z n á m k y

- 1/ Zpráva o jednání v 40. řádné valné hromadě akcionářů PÚB. Zpráva jednatelská a účetní za r.1909, Praha 1910 a Archiv Státní banky československé (ASBČS), fond PÚB, Protokoly a schůzích správní rady, sign. S-I-a-1-A, 26.VII.1909.
- 2/ Zpráva o jednání v 41. řádné valné hromadě akcionářů PÚB. Zpráva jednatelská a účetní za r.1910, Praha 1911 a ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 18.XII.1909, 12.II.1910, 5.III., 16.IV. a 7.V.1910.
- 3/ Slovanaké hospodářská vzájemnost, Čas 25.III.1910 a Boj s rozpínavostí německého kapitálu v Srbsku, České slovo 29.X.1910.
- 4/ Padesát let PÚB 1870-1919, Praha b.d., str.24 a S. K u k l a a : Srbské peněžnictví a český kapitál, Praha-Bělehrad 1912, str.29.
- 5/ ASBČS, fond ZB, sign. S-I/c-18, 3.VI.1909 a fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 26. VII. 1909 a 8.I.1910. Tento fakt ušel K.Hermanovi, který ví jen o shodě Živnostenské banky a PÚB na založení bulharského cukrovaru - K. H e r m a n : Novoslovanství a česká buržoazie, sb. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, I, Praha 1958, str. 245 a 246.
- 6/ ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A. 18.XII.1909, 5.III.1910, 10.III.1910, 22.IV.1911 a 13.VII.1911.
- 7/ SÚA, MO/R, sign. H. Srbsko 1908-1915, č.j. 39.303/11.
- 8/ V.Klofáč J.Neumannovi (16.IV.1913), Archiv Ústavu dějin socialismu, fond 41, P-33-30.
- 9/ M.Pavlovič J.Holečkovi 18./4.XI.1910 a 17./23.XII.1910, Literární archiv Památníku národního písemnictví, sign. 14 B 9.
- 10/ Český kapitál do Srbska, Národní listy 23.VI.1911. K. H e r m a n v cit.díle na str. 246 píše o cukrovaru PÚB jako o jediném cukrovaru v Srbsku. Ve skutečnosti tam byl už před podnikem PÚB založen německou akciovou společností cukrovar v Bělehradě.
- 11/ Pozvání k opisování akcií Srbsko-české továrny a rafinerie cukru, Národní listy 3.IX.1911 a ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 25.VIII.1911.
- 12/ ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 10.III., 21.III. a 13.IV.1911.
- 13/ 43. výroční zpráva a rozvaha PÚB za r.1912, Praha 1912. Rovněž Srbsko-česká továrna a rafinerie cukru v Čupriji, Národní listy 29.X.1913 a Český kapitál v území válkou ohroženém, Čas 17.X.1912.
- 14/ 44.vyroční zpráva a rozvaha PÚB za r.1913, Praha 1913. Rovněž Balkánské cukrovary založené PÚB, Národní listy 2.I.1914 a Pražská úvěrní banka, tamtéž 22.III.1914.
- 15/ SÚA, MO/R, sign.H, Srbsko 1916-1917, č.j. 10.275/16.
- 16/ ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 22.X. a 29.III.1910 a dále fond ZB, sign. S-I/c-22, 12.IX.1911, 23.X.1911 a 30.I.1912. K. H e r m a n pokládá nesprávně projekt Živnostenské banky za starší - cit.dílo, str. 245 a 246.
- 17/ R.I. D a s k a l o v : Das ausländische Kapital in Bulgarien, Berlin 1912, str.184-185.
- 18/ 43.vyroční zpráva a rozvaha PÚB za r.1912, Praha 1912 a ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 5.I. a 27.VIII.1912. Okrajově i SÚA, NRC, oddíl Z, kart. 113, sl.13 (Stavba cukrovaru v Bulharsku).
- 19/ Bulharsko-česká a.s. pro průmysl cukerní v Gorne Orechovici. Zpráva 1912-1917, příl. ve Zprávách Výzkumné stanice cukrovarnické v Praze, 1917.

20/ ASBČS, fond PÚB, sign. S-I/a-1-A, 8.V.1914.

21/ 44. výroční zpráva a rozvaha za r.1913, Praha 1913 a ASBČS, sign. S-I/a-1-A, 20.I. a 20.IV.1912.

DIE PRAGER KREDITBANK UND BALKAN

Um die Jahrhundertwende begannen die Gewerbebank (Živnostenská banka) und unmittelbar darauf die Zentralbank tschechischer Sparkassen (Ústřední banka českých spořitelén) Tschechische Industriebank (Česká průmyslová banka) und andere Prager Geldanstalten, die nicht tschechischen Geldmarkte, welche für eine besonders günstige Sphäre kapitalistischen Vordringens gehalten wurden, durchzudringen. Außer der Grenze der Habsburgischen Monarchie betrieben Prager Geschäftsbanken ihre Transaktionen in einer viel kleineren Ausmaß, so daß eine systematische Ausführung tschechischen Kapitals vor dem ersten Weltkrieg nur in einem einzigen Geschäftsprogramm, welches von der Prager Kreditbank (Pražská úvěrní banka) realisiert worden ist, nachgewiesen werden kann.

Die Prager Kreditbank (Pražská úvěrní banka) hatte Absatzmärkte für ihr "überschüssiges" Kapital insbesondere in Serbien gefunden, wo außer den kurrenten Bankgeschäften auch die Serbisch-tschechische Aktienfabrik und Zuckerraffinerie (Srbako-česká akciová továrna a rafinerie cukru) in Čuprija gegründet und Aktien der Bierbrauerei und Malzfabrik von M. Kosvljanin (Pivovar a sladovna M. Kosovljanina) zu Jagodina gezeichnet wurden; neue Absatzmärkte fand die Prager Kreditbank (Pražská kreditní banka) auch in Bulgarien, wo zu ihrem größten Unternehmen die Gründung der Bulgarisch-tschechischen Aktiengesellschaft für Zuckerindustrie (Bulharsko-česká akciová společnost pro průmysl cukerní) in Gorna Orechovica gehörte.

Wenn auch die Prager Kreditbank (Pražská úvěrní banka) die Früchte ihres Unternehmiergeistes erst nach dem ersten Weltkrieg ernten konnte, hatten ihr die Balkangeschäfte trotzdem eine führende Position in den Anfängen des Vordringens tschechischen Bankkapitals sichergestellt.